

PETR CHELČICKÝ

Chelčický je po Husovi nejvýznamnější spisovatel husitské doby. Literárně byl činný v době revolučních bojů i v letech polipanské reakce a jako samorostlý myslitel, nezatížený školskou učeností, vyrovnával se po svém se soudobým společenským zřízením i s otázkou války. Ve svém literárním díle vyjádřil myšlení a citění selského lidu, kterému válečné útrapy nepřinesly toužené osvobození, a tímto postojem tvoří jeho vrcholná díla, napsaná po rozbití revolučního hnutí, jakýsi epilog revoluce viděné zdola, z pozic lidu. Na druhé straně se však jeho učení stalo základem dalšího vývoje jako ideové východisko jednoty bratrské.

O životě Chelčického se zatím nepodařilo zjistit o mnoho více, než se dá vyčíst z jeho spisů. Narodil se kolem r. 1390 a zemřel pravděpodobně koncem padesátých let 15. století. Byl asi svobodným sedlákem v jihočeské vsi Chelčicích a tam žil téměř celý život. Neprošel patrně vyšším školním vzděláním (sám připomíná v Replíce proti Biskupcovi svou malou znalost latiny) a neměl možnost seznámit se v plném rozsahu se základními díly tradiční i reformní teologie své doby. Při výbuchu revolučního hnutí byl v Praze a zde se stýkal s představiteli husitství; to mu do jisté míry nahradilo studium latinské naučné literatury. Nedostatek školského vzdělání vedl Chelčického k tomu, že přistupoval k řešení sociálních i náboženských otázek s myšlenkovou originalitou a s důsledností prostého rozumu. Vypracoval si tak svéráznou pracovní metodu, nezávislou na ustálené tradici dokazování svědectvími církevních autorit; omezovala se v podstatě na autoritu Pisma, známého širokým vrstvám.

První počátek literární tvorby Petra Chelčického je třeba klást do období jeho pobytu v Praze (1419). Pro první období jeho spisovatelské činnosti je charakteristické vyrovnávání s díly i názory současníků, ať již strany pražské, nebo strany tábořské. Jeho literární dílo rostlo tedy vlastně z polemiky a mělo polemický ráz. Tak jeho první spisek, *O boji duchovním*, vznikl ze sporu s Jakoubkem ze Stříbra o právo na spravedlivou válku; Chelčický je odmítá. Spisek napsal Chelčický až po odchodu z Prahy (1421). Styk se svými přáteli a odpůrci neztratil Chelčický ani po návratu do Chelčic (vyhledal jej zde např. Martin Húska-Loquis, Markold ze Zbraslavic, Jan z Příbramě i Jan Rokycana) a z tohoto styku vznikala další díla, traktát *O církvi svaté* (po r. 1421), vyslovující jeho názory na původ a organizaci církve, a pojednání *O trojím lidu* (asi r. 1425), rozbírající kriticky uspořádání feudální společnosti, její rozdělení na pány, kněze a lid. Tento spisek je z prvních traktátů nejdůležitější svým požadavkem rovnosti lidí. Tvorba Chelčického však polemicky navazovala i na domácí tradici náboženskovýchvýchovných děl v národním jazyce. Ze starších autorů poutal Chelčického zvláště Tomáš ze Štítného. Z jeho spisů samostatně vzdělal Řeči besední; přepracování je zároveň kritikou názorů Štítného, neboť Chelčický vynechával z předlohy výklady, s nimiž nesouhlasil, popř. na jejich místo vkládal své vlastní názory (např. na ctění svatých, na očistec, na vykořisťování obecného lidu vyššími stavy). Charakter polemický mají také spisky věnované

otázkám bohoslovným a morálním, podnícené spory s teologem táborů Mikulášem Biskupcem (O těle božím, 1422; Replika proti Biskupcovi, kolem 1425) a s hlavou utrakvistické církve Janem Rokycanou; s ním diskutoval ve spisku Replika proti Rokycanovi (1433-1434) zejména o pochybném prospěchu, který plyne lidu z působení učených teologů, a o víře v očistec. V tomto spise se však zároveň vyhranil rozdíl mezi názory Chelčického a mluvčích husitských stran v otázce eucharistie, tj. tělesné přítomnosti Kristovy v oltářní svátosti. Chelčického stanovisko nepřipouštělo možnost, aby řešení této otázky bylo podnětem k věroučnému sblížení s římskou církví, jak tomu bylo u konzervativní pražské strany. Z těchto sporů a vyrovnávání s názory přátel i protivníků se formoval světový názor Chelčického. Neméně významnou úlohu pro jeho utváření však měl těsný vztah k denní venkovské skutečnosti, která Chelčického obklopovala a pod jejímž vlivem se stal mluvčím venkovského lidu. To je patrné v *Postile*, která uzavírá první období jeho tvorby přinášejíc souhrn, i když prozatím ještě nikoli systém jeho názorů.

Porážka revolučního hnutí a uzavření kompaktát tvoří přelom v díle Chelčického. Hluboké zklamání se odrazilo v drobných traktátech druhého období jeho tvorby. Často se zdá, že v nich promítá Chelčický do vize rozvrácené církve a společnosti zklamání z výsledků revoluce. Nejvýraznějším dílem tohoto mysticizujícího a vizionářského období je dvojitý traktát *O šelmě a obrazu jejím* (1433) s nejostřejší kritikou vládnoucí vrstvy.

K novému tvůrčímu činu dospívá pak Chelčický až v letech čtyřicátých, kdy vrcholil celé jeho dílo rozsáhlým spisem *Siel viery*, syntetizujícím názory Chelčického na církve a společnost, zejména z hlediska spravedlivého uspořádání prostých vztahů mezi lidmi. V závěrečném období své tvorby se Chelčický vracel též k formě drobných traktátů určených často konkrétním adresátům. Na rozdíl od svých počátků se však již nestaví do úlohy odpůrce, nýbrž učitele; píše hlavně pro členy vznikající jednoty bratrské, která se kolem něho již po řadu let formovala. Přesto však ani nyní nemizí z prací Chelčického polemický tón docela, jak ukazují např. traktáty *Řeč sv. Pavla o starém člověku* nebo *O staré a nové víře* a o obcování svatých.

Jako spisovatel vzdálený pražského centra a nezatížený tradiční učeností vypracoval si Chelčický svérázný styl. Jeho výraz, prosycený biblickými citáty, není vybroušený a postrádá lehkosti. Chelčický rád kupí své představy do shluků a jeho věta, nemající úměrně členěnou stavbu, je přetížená až do nepřehlednosti. Přesto však projev Chelčického, nenucený a nevyumělkovaný, je dobře srozumitelný. Po stránce ideové si ceníme toho, že Chelčický dovedl odhalit příčinu bídy selského lidu a neúprosně kritizoval nespravedlivost soudobého společenského řádu; jeho slabina však byla v tom, že odmítl spravedlivý „tělesný boj“, který jediný mohl vést k rozřešení společenských rozporů.

O BOJI DUCHOVNÍM

Toto první dílo Chelčického vzniklo r. 1421 ze sporu s mistrem Jakoubkem ze Stříbra o právo na spravedlivou válku. Chelčický vychází z bible jako z nejvyšší autority a důsledně se staví na stanovisko vyjádřené v přikázání „Nezabiješ“; odmítá jakoukoliv válku a připouští jen „duchovní boj“, tj. boj proti dábelskému pokušení. Traktát byl velmi závažný v době, kdy se stala přední otázkou dne obrana českého státu proti Zikmundovi, protože vlastně odsuzoval revoluční praxi a hlásal trpnost. I když jde o literární prvotinu, jeví se zde Chelčický již jako autor důsled-